

HISTORIAALLISEN KAPITALISMIN KASAANTUMISSYKLIT

Giovanni Arrighi: The Long Twentieth Century. Verso, Lontoo 1994.

Valuuttakeinottelijoiden ja luotokelpoisuutta mittaavien rahoituslaitosten vallankäyttö on viime vuosina tullut yhä ilmeisemmäksi. Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa finanssipääoman kasvanut merkitys on usein tulkittu uudeksi, erityisesti omalle myöhäismodernille ajallemme ominaiseksi ilmiöksi.

Italiailaissyntyinen Binghamtonin yliopiston sosiologian professori Giovanni Arrighi pyrkii kirjassaan ”pitkästä 1900-luvusta” romuttamaan myyttiä nykyisen finanssi-aikakauden ennennäkemättömyydestä. Nimestään huolimatta kirja käsittelee kapitalismin historiaa huomattavasti omaa vuosisataamme pidemmällä aikavälillä. Analysoimalla kapitalistisen maailmanjärjestelmän laajenemista ja kehitystä 1300-luvun Italian kaupunkivaltioiden kukoistuksen kaudesta lähtien hän osoittaa, että tärkeimmillä kapitalistisilla toimijoilla on vuosisatojen ajan ollut toistuvasti tapana siirtyä pääomien kasaantumissyklin tietyssä vaiheessa tavoittelemaan voittoa nimenomaan ostamalla ja myymällä rahaa.

Arrighin pääomien kasaantumissyklin käsite (*systemic cycle of accumulation*) on kriittinen sovellus Karl Marxin klassisesta MCM'-kaavasta. Erona Marxiin on, että tämän hahmotellessa kapitalismia ensisijaisesti kansallisvaltion sisäisenä järjestelmänä, Arrighin järjestelmätason syk-leissä järjestelmä käsittää yksittäisiä valtioita laajemman alueen. Kaavassa tukku rahaa (M) muuttuu ensin tavaraksi

(C) ja sen jälkeen uudestaan isommaksi tukuksi rahaa (M'). Arrighin analysoimien syklien alkuvaiheessa (MC) hallitsevalla ryhmällä suurkapitalisteja on taipumus keskittyä materiaalsen tuotannon laajentamiseen ja tavarakauppaan. Tiettyssä vaiheessa voittojen tavoittelu osoittautuu kuitenkin hedelmällisimmäksi rahan kaupan piirissä, ja sykli siirtyy finanssispekulaatioiden kautteen (CM', tai MM'). Kirjassa paljon siteeratulta *Annales*-historioitsijalta Fernand Braudelilta omaksumansa näkemyksen mukaisesti Arrighi tulkitsee finanssivaiheeseen siirtymisen kasaamissyklin ”syksyn merkiksi”. Sykli kulkee kohti ehtymistään, ja pian on uusien toimijoiden aika ottaa ohjaset haltuunsa.

”Pian” on braudelilaisessa pitkän keston historiankirjoituksessa suhteellinen käsite. Arrighin analysoima ensimmäinen kasaamissykli ajoittuu Braudelin paikantamalle ”pitkälle 1500-luvulle” (1450–1640). Sen keskeisenä taloudellisenä toimijana oli ryhmä genovalaisia kapitalisteja – ”kaikkien tulevien kosmopoliittisen finanssikapitalismin muotojen prototyyppi”. Ryhmä teki molempia osapuolia hyödyntävän liiton nykyisen Espanjan ja Portugalin silloisten kolonialistien hallitsijoiden kanssa. Laajalla territoriaalisella alueella toimineet genovalaiset kapitalistit – joista Arrighi käyttää nationalismin tutkimuksen kannalta hämmentävää käsitettä *the Genoese 'nation'* – saivat Pyreneiden niemimaan kolonialistisilta valtioilta poliittista suojelua ja etuoikeuksia imperiumien rikkauksien hyödyntämisessä. Jälkimmäiset taas hyötyivät

esimerkiksi genovalaisen kyvystä muuttaa Amerikasta tuleva hopea eurooppalaisilla finanssimarkkinoilla kullaksi. Tämän ”rahanvaihdon” merkitys korostui syklin kääntyessä 1500-luvun puolivälin jälkeen, kun esimerkiksi Alankomaissa taistelevat Espanjan kuninkaan alaiset sotajoukot vaativat palkkansa nimenomaan kullassa. Arrighi siteeraakin hyväksyvästi Richard Ehrenbergiä, jonka mukaan genovalaisen hallitsemilla vaihtomarkkinoilla oli Espanjan kuninkaan Felipe II:n maailmanvalloituspolitiikan jatkumelle huomattavasti suurempi merkitys kuin Andeilla sijaitsevan Potosín hopeakaivoksilla. Näkemys tuntuu periferian merkitystä eurooppakeskeisen kapitalismin kehitykselle korostaneen lukijan mielestä toki hieman kärjistävältä, mutta pieni yksinkertaistus sallittakoon.

Voittoa tavoittelevien kapitalistiryhmien ja territoriaalista valtaa tavoittelevien valtioiden välisten suhteiden analyysi on Arrighin kirjan keskeinen teema. Kun ensimmäistä kasaantumissykliä hallitsi kahden maantieteellisesti ja kulttuurisesti erillisen ryhmän liitto, toisessa syklissä 1600-luvun alkupuolelta 1700-luvun loppupuolelle rahan valta ja valtiovalta olivat huomattavasti lähempänä toisiaan. Maailmantaloudessa hegemoniseen asemaan nousseet hollantilaiset onnistuivat yhdistämään kapitalismin ja territorialismin periaatteet ennennäkemättömän tehokkaasti. Kun hollantilainen valtiokapitalismi kytki uusia alueita verkostoonsa puolivaltioillisten kauppakompanioiden avulla, voitontavoittelun poliittiset suojelu-

kustannukset kyettiin aiempaa tehokkaammin sisäistämään liiketaloudellisen laskelmallisuuden piiriin. Kapitalistit hallinnoivat siis omia järjestysvoimiaan – samankaltaisesti kuin Robocop III -elokuvassa, jossa japanilainen suuryritys ostaa suuren osan Detroitin kaupungista ja sijoittaa sinne omat mellakkapoliisinsa.

Maailmanjärjestelmäteoreettisia historiantulkintoja on usein kritisoitu siitä, että ne korostavat vuosisatojen kuluessa syklisesti toistuvia samankaltaisuuksia tavalla, joka vähättelee historian synnyttämiä laadullisia muutoksia. Ikäänkuin jokainen uusi vaihe olisi ennen kaikkea aiemman syklin saman vaiheen toistoa. On muistettava, että Arrighin kasaantumissykkit ovat selkeästi eri ilmiöitä kuin esimerkiksi Fernand Braudelin ja Immanuel Wallersteinin töissä usein esiintyvät Kondratieffin sykkit. Silti hänen pyrkimyksensä relativisoida nykyisen finanssivaiheen uutuutta on altis samalle kritiikille. Kyse on kaiken historiallisen yhteiskuntatutkimuksen perusongelmasta: mitä uutta auringon alla?

Arrighi onnistuu ”maailmanjärjestelmäteoreettisista rasitteistaan” huolimatta monia kollegojaan tyydyttävämmiin osoittamaan eri syklien keskinäisiä eroja. Lukuisten muiden erojen ohella yksi jatkuvasti samaan suuntaan kehittyneet muutokset on se, että sykkit ovat käyneet jatkuvasti lyhyemmiksi, minkä Arrighin olisi toivonut ylläpitäneen teoreettisiin keskusteluihin yhteiskunnallisen muutosvauhdin jatkuvasta kiihtymisestä. Lisäksi jokaisessa kasaantumissyklissä keskeisten toimijoiden koko on kasvanut ja organisaatorakenne on moni-

mutkaistunut.

Aiempia valtakeskuksia monessa mielessä suuremman Englannin nousu hegemoniseen asemaan maailmanjärjestelmässä avasi kolmannen Arrighin sykleistä. Sykli kesti 1700-luvun lopusta 1900-luvun alkuvuosikymmenille. Arrighi analysoi seikkaperäisesti brittihallituksen ja Cityn pankkiirin liittoa, joka muistutti Hollannin hegemoniaa siinä, että kyse oli saman kansallisvaltion sisäisestä ryhmistä. Toisaalta hän pitää kolmatta sykliä sen valtaeliittien ”imperiaalis-kosmopoliittisuuden” vuoksi paljolti genovaalaisten kapitalistien ja Pyreneiden niemimaan kuningashuoneiden liiton valtakautta muistuttavana. Hollannin ja viime vuosikymmenet käynnissä ollut neljättä sykliä hallinneen Yhdysvaltojen hegemoniaa – erityisesti sen alkuvaihetta – sen sijaan yhdistivät ”korporatiivis-kansalliset” instituutiot.

Arrighi erottautuu maailmanjärjestelmä tutkimuksen wallersteinilaisesta perinteestä siinäkin, että hän ilmeisesti tarkoituksellisesti provokatiivisesti tulkitsee brittiläisen hegemonian yhtä lailla maailmanimperiumiksi (*world empire*) kuin maailmantaloudeksi (*world-economy*). Wallersteinilaisen terminologian mukaisesti kapitalistinen maailmanjärjestelmä on nimenomaan maailmantalous, joka on määritelmällisesti lukuisiin poliittisiin yksiköihin jakautunut yhteiskunnallisen työnjaon prosessi (”talous”). Maailmanimperiumissa (*world-empire*) taas poliittisen ja taloudellisen alueen rajat yhtyvät, ja kyse voi wallersteinilaisen jaottelun mukaisesti olla vaikkapa fasistisesta tai so-

sialistisesta maailmanjärjestelmästä – mutta ei missään nimessä ainakaan nykyisestä historiallisesta kapitalismista. Arrighin provokaatio saa toivottavasti aikaan keskustelua maailmanjärjestelmäteoriaan sisältyvistä hyvin ongelmallisista jaotteluista politiikan ja talouden alueisiin.

Arrighi ei itse käy tätä keskustelua kovinkaan teoreettisella tasolla, mutta viitteitä hänen taustaolettamuksistaan on luettavissa rivien välistä. Hänen melko yllättävän tulkinsa mukaan brittiläinen vapaakauppaimperialismi merkitsi Westfalenin rauhan (1648) jälkeisen kansallisvaltiojärjestelmän yllättämistä (*supersession*). Westfalenilaista järjestelmää määrittä usko siihen, että kansallisvaltioiden yläpuolella ei voi olla mitään poliittista auktoriteettia. Arrighi perustelee kantaansa ennen kaikkea sillä, että englantilaiset onnistuivat tekemään vapaakauppaimperialismiaan legitimoivasta metafyyisistä *laissez faire* -opista kansallisvaltioiden itsemääräämisoikeutta merkittävästi rajoittavan ”universaalin” periaatteen. Koska Arrighi analysoi yleensä sivuuttaa ideologiset ja kulttuuriset pohdinnat lähes tyystin, hänen voimakas ja ehdottomasti keskustelun arvoineen tulkinsa kansallisvaltiojärjestelmän ”ylitymisestä” brittiläisen hegemonian myötä jää hieman irralliseksi teoreettiseksi sivalukseksi. Hänen tulkinsa taustalla on gramscilainen – ja machiavellilainen – näkemys vallankäytöstä pakottamisen ja suostuttelun yhdistelmästä, mutta hän ei viittaa lainkaan viimeaikaisiin Gramscin valta-teoriasta käytyihin vilkkaisiin

keskusteluihin.

Vapaakauppaopin lisäksi brittiläisen hegemonian keskeisenä tukipilarina oli ”universaalisti hyväksytyjen maksuvälineiden (‘maailmanrahan’) kvasimonopolistinen kontrolli”. Maailmanjärjestelmäteorialle tyypilliseen tapaan Arrighi ei pidä teollista vallankumousta kovinkaan keskeisenä tai äkillisenä käännekohtana kapitalismin kehityksessä vaan korostaa teollisen tuotannon pitkään jatkuneen laajentumisen kytkentöjä ulkomaankauppaan ja finanssipääoman hallintaan. Hän ajoittaa brittihegemonian lopun punnan kultastandardin kumoutumiseen vuonna 1931, jolloin tuotantokoneiston tehokkuus, kyky hyötyä 1920-luvun spekulatiivisesta ”kuuman rahan” kaudesta ja sotilaspoliittinen valta olivat jo tehneet Yhdysvaltojen hallituksen ja suuryritysten yhteensuostumisen alkavan kasaantumissyklin itseoikeutetun hegemonisen ryhmän.

Arrighi on omaksunut Braudelilta näkemyksen kapitalismista markkinoiden antiteesinä (*anti-market, contre-marché*). Kun markkinoilla hinnat määrittyvät kysynnän ja tarjonnan mukaan, markkinoiden ”yläpuolella” sijaitsevassa ”kapitalismin todellisessa kodissa” suuryritykset pyrkivät vapauttamaan itsensä markkinoiden oikuilta. Itse asiassa Arrighi tulkitsee myös Adam Smithin pitäneen kapitalismia (termi, jota Smith ei käyttänyt) ja markkinoita toisilleen vastakkaisina. Braudelin ja Smithin erona on se, että Smith uskoi maailmanmarkkinoiden kehittymisen vähitellen poistavan suurkapitalistien etuoikeudet, kun taas

Braudel piti vastakkainasettelua pysyvänä.

Arrighin mukaan Yhdysvaltojen nousun keskeisenä tekijänä oli maan suuryritysten kyky ”ylittää” aiempia kapitalistisia ryhmiä tehokkaammin markkinoiden suunnitelmattomuus. Yritysten sisäisen vertikaalisen integraation seurauksena suuri osa tuotantoketjuun sisältyvistä liiketoimista kyettiin saattamaan keskitetyn yrityssuunnittelun piiriin. Yhdysvaltain suuryritykset toimivat aluksi paljolti maansa rajojen sisällä, mutta toisen maailmansodan jälkeisen ekspansion myötä niiden toiminta-alue on laajentunut huomattavasti. Markkinoiden ”ylittäminen” vertikaalisen integraation avulla näkyikin nykyisin esimerkiksi siinä, että Clintonin hallituksen työvoimaministerin Robert Reichin arvion mukaan yli puolet Yhdysvaltain ulkomaankaupasta oli vuonna 1990 globalisoituneiden suuryritysten sisäistä toimintaa. Kapitalismin kutsuminen vapaaksi markkinataloudeksi on tämän arvion valossa vähintäänkin kyseenalaista – jollei peräti irvokasta.

Neljäs ja toistaiseksi viimeisin kasaantumissykli saavutti ”syksyn merkin” 1960-luvun lopulla, jonka jälkeen maailmantalous on kokenut jälleen kerran finanssispekulaatioiden kauden. Aiemmista sykleistä poiketen suurkapitalistit toimivat nykyisin yhä vähemmän tiettyjen territorioiden alueella ja yhä enemmän funktionaalisesti eriytyneissä deterritorialisoituneissa tiloissa. Arrighi ottaa vain viittauksenomaisesti kantaa viimeaikaiseen keskusteluun yhteiskunnallisten tilojen deterritorialisoitumisesta, mutta toteaa

kuitenkin painokkaasti, että westfalenilainen kansallisvaltiojärjestelmä on entisestään murentunut. Tässäkin hän poikkeaa – mielestäni edukseen – esimerkiksi Wallersteinitä, joka korostaa poikkikansallisten instituutioiden kansallisvaltioille luomaa uhkaa huomattavasti Arrighia vähemmän.

Arrighi viittaa hyväksyvästi kansainvälisen politiikan realismiin moderniin oppi-isään Kenneth Waltziin, jonka mukaan poikkikansalliset yritykset eivät voi suoranaisesti korvata kansallisvaltioiden valvontaa. Hän kumoo kuitenkin realistisen näkemyksen lisäämällä, että poikkikansalliset yritykset muokkaavat kansallisvaltioita ja niiden toimintaympäristöä synnyttämällä uusia tila-aika-konstruktioita ja toimintamalleja. Arrighi ei käsittele paljoakaan uusien kommunikaatiokanavien – esimerkiksi Internetin – merkitystä territoriaalisten valtioiden valtaoikeuksia vähentävien deterritorialisoituneiden tilojen synnyttämisessä, mutta hänen analyysinsä sopii paikotellen hyvin yhteen monien viimeaikaisen myöhäistai postmodernia tilakäsitystä pohtineiden teoreetikkojen kanssa. Teosta voikin suositella historiallisesta sosiologiasta tai poliittisesta taloudesta kiinnostuneiden lisäksi myös niille kulttuurintutkijoille, jotka kaipaavat omaa näkökulmaansa täydentäviä – tai ärsyttäviä – inspiraatioita.

Kirjansa epiloggissa Arrighi hahmottelee Itä-Aasian mahdollista nousua uuden kasaantumissyklin hegemoniseksi keskuksiksi. Hahmottelu ei tarjoa selkeitä vastauksia siihen, missä määrin historia

TIETEELLINEN ELÄMÄ

saattaa jälleen olla syklisesti toistamassa itseään. Maailma on monin tavoin erilainen kuin edeltävien syklien käynnistymisvaiheissa. Itä-Aasia on kieltämättä joillakin tuottavuuden ja finanssipääoman mittareilla vahvistanut asemiaan viimeisen parinkymmenen vuoden aikana tavalla, joka jossain määrin muistuttaa aiempien nousevien hegemonioiden tilannetta. Alueelle on kuitenkin vaikea kuvitella syntyväksi uutta territoriaalisen vallan ja rahan vallan liittoa, joka saisi hegemonisen aseman maailmanjärjestelmässä. Yhdysvallat on sotilaallisesti vahvempi kuin yksikään aiempi väistyvä hegemonia, mikä saattaa herättää kysymyksen mahdollisesta uudesta liitosta Yhdysvaltain sotilaspoliittisen vallan ja itäaasialaisten kapitalistien välillä. Tilanne muistuttaisi jossain määrin puolen vuosituhannen takaista genovalaisten kapitalistien ja Pyreneiden niemimaan hallitsijoiden liittoa.

Pääomamarkkinoiden, kulttuurivaikutteiden ja muiden vallankäytön välineiden monimutkaistuminen ja determinalisoituminen merkitsevät kuitenkin käsittääkseni sitä, että maailmasta on tullut sen verran sotkuinen paikka, että uutta, selkeästi rajattavaa hegemonista valtakeskusta ei ole pian odotettavissa. On kuitenkin muistettava, että "pian" saattaa olla tulevaisuudessa kirjoittavien pitkän keston historiantulkitsijoiden näkökulmasta hyvinkin suhteellinen käsite.

Teivo Teivainen

AMITAI ETZIONIN ristiretki kommunitarismin puolesta jatkuu. Hänen nykyinen virkansa on "Director of George Washington University's Center for Communitarian Policy Studies"; hän toimittaa lehteä *The Responsive Community* ja matkustelee luomassa kommunitaristista sosiaalista liikettä. Nyt tämä myöhempien aikojen Comte ja Jimmy Carterin entinen *senior advisor* on puhunut sosiologisesta kommunitarismistaan myös sosiologeille. *American Sociological Review* (1996, Vol. 61 (February, 1-11)) on julkaissut hänen 1995 *Presidential Addressinsa* otsikoltaan "The Responsive Community: A Communitarian Perspective". Huomiota tässä puheenvuorossa herättää toisaalta sen lähtökohtana toimiva ikisosiologinen sosiaalisen järjestyksen ja persoonallisen autonomian välinen ongelma, sekä toisaalta sen ratkaisuksi tarjottu vahva yhteisön käsite. Tämä jaettu yhteisökorostus viittaa siihen, että Etzioni ei ole vain täydentämässä raakaa amerikkalaista liberalismia eräillä pohjoismaisilla sosiaalivaltioillisilla elementeillä kuten isyyslomilla jne. Ei, kyllä tässä konservatiivista on kyse. Asia on vain niin, että ankarien nykyliberaalien kiihottaessa ihmisiä USA:ssa ottamaan oikeutensa taistellen oikeussaleissa, Etzionin perhe-, naapurus- ja yhteisöpuhe näyttää enkelimäisen kauniilta ja rauhoittavalta. Ja tähän fundamentalismista täysin eroava nykykonservatismi on! Kriittisemmälle sosiologille tämäkin on vaikea nielaista. Sen osoitti englantilainen Ray Pahl, joka kohteliaasti esitellessään ke-

vällä 1995 saarnamatkalla olevan kollegansa Etzionin totesi modernissa yhteiskunnassa olevan ainakin yhden todellisen yhteisöllisyyden muodon, nimittäin ystävyden. Ilmeisesti tämä modernistinen (?) kanta ei Etzionille riitä, sillä teoksen *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society* (1993) jälkeen on luvassa *Order and Autonomy: The Communitarian Paradigm*.

KUN JOULUKUUSSA Ranskassa protestoitiin Juppen hallituksen julkisen sektorin leikkauksia vastaan, sen uutisoinnissa ei Suomessa noteerattu Pierre Bourdieun ynnä viiden sadan muun intellektuellin tukea lakkolaisille. Kuvannee intellektuellien asemaa Ranskassa, että Bourdieun organisoima intellektuellien adressi nousi siellä etusivun jutuksi esimerkiksi *Le Mondessa*. Lakkolaisia tukevan intellektuellien vetoumuksen allekirjoittajina olivat Bourdieun lisäksi mm. Samir Amin, Etienne Balibar, Luc Boltanski, Suzanne de Brunoff, Regis Debray, Jacques Derrida, (Suomessa vähemmän tunnettu feministifilosofi) Christine Delphy, Louis Pinto, Michael Loewy, historioitsija Pierre Vidal-Naquet jne. Lisäksi Bourdieu itse puhui lakkolaisten kokouksessa 12. joulukuuta Pariisissa, Gare de Lyonin rautatieasemalla. Puhe julkaistiin *Libération*-sanomalehdessä 14. joulukuuta. Siinä Bourdieu sanoi mm. että: "Tämä kriisi on historiallinen mahdollisuus Ranskalle ja kaikille niille, jotka kieltäytyvät hyväksymästä meille tarjottua uutta valintaa: vapaa markkinaliberalismi tai barbarismi". Hän kritisoi asiantunti-